

Az élmény megmaradása és ellentétessége.

— Harmadik és befejező közlemény. —

VI. FEJEZET.

14. Ha valamely kívánságunk teljesedik, helyesebben szólva: ha e maradásának és ellentétes-ségének világitásában. teljesedés tudatára jutunk, vagyis ha az előbb fenomenálisán egészben vagy részben elnyomott meggyőződés győzelmessé és aktuálissá válik (amivel kapcsolatban a feszültség, a nyomás és eszméletünk szorongattatása, vagyis az eszmélettől kísért kívánság megszűnik), akkor eszméletünkben egy másik változás is történik. Mindaddig, amíg a felülkerekedett meggyőződés aktuális, magasabb fokú jóérzést élünk át (aktuálisan), mint a kívánság alatt, mikor még ama meggyőződés elnyomott állapotban volt. Ez a magasabb fokú jóérzés csökken, mikor a kérdéses meggyőződés aktuálisból fenomenálissá válik; azonban nem süllyed le egészen az előbbi színvonalig, magasabb színvonalon tűnik el eszméletünkből, magasabb színvonalon válik pusztán fenomenálissá; a folyamat egy magasabb fokú fenomenális,

*) E szón az örömet és fájdalmat értem, hasonlóan ahogy a fizika hőn úgy a hideget, mint a meleget, fényen úgy a világosságot, mint a homályt, és ahogy a jog vagy nonon úgy az aktív vagyont mint az adósságot érti. Az örömet és a fájdalmat a német pszichológusok rendszeren a *Gefühl* kifejezésben foglalják össze; újabban azonban — nézetem szerint helyesen — mindinkább hódít az a szokás, hogy az örömet és fájdalmat kívül egyéb lelki állapotokat is *Gefühl*-nek neveznek; ezért e munka német kiadásában az örömet és fájdalmat *Wohlgefühl*-nek neveztem el. Ennek a kifejezésnek is megfelel a „jóérzés” szó.

eszméletlen jóérzést, meglegedettséget, magasabb életszínvonalat hagy maga után (föltéve, hogy a meggyőződés maga fenomenálisán fenmarad, és hogy még mindig nagyobb az értéke számunkra, mint azé, melyen győzedelmeskedett, azaz még mindig alkalmas arra, hogy kívánásunk reá irányuljon).

Az aktuális jóérzés (a hanyatló aktuális jóérzés) integráljának nagysága, mely a felülkerekedett meggyőződés aktuális jelenlétét kíséri, három körülménytől függ.

Ezek között első a jelenvolt kívánság hevedése, a jelenvolt feszültség ereje, annak a nyomásnak az ereje, amelyet a felülkerekedett meggyőződés a reális ellentétes meggyőződéssel szemben gyakorolt. E hevedés foka a szereplő két ellentétes meggyőződés értékkülönbségének függvénye.*) Ez az érték szintén reális tény; már a cáfolatlan reális élménynek tulajdonsága. Azonos avval az értékkel, amely -lyel az átélt fizikai tény az élet szempontjából bír; hiszen a reális élmény azonos evvel a fizikai ténnyel. Épen ez az érték az erő, az energiaforrás, amelyből a meggyőződés nyomása származik; ez a nyomás azonban csak abban az esetben keletkezik, ha egyensúlyi zavar áll elő ez erő ellenében, azaz, ha az illető reális meggyőződést egy kevésbé értékes meggyőződés egészben vagy részben legyőzi. Ez a nyomás már a két ellentétes tény egyikének első aktuális átélésekor (v. ö. 10. szakasz) megjelenik; mert e perctől fogva mindkettőt lehetségesnek tartjuk és várjuk, és az értékesebbnek a másikkal szemben előnyt adunk. Ha a kevésbé értékes élmény lesz fenomenálissá, akkor ennek kisebb értéke és a vele járó jóérzés, valamint a feszültség szintén fenomenálissá válik (kiesik eszméletünkől): a megszokottat nem vesszük észre, és nem is érezzük, és belenyugszunk; ha az értékesebbik élmény válik fenomenálissá, akkor ennek értéke és az őt kísérő jó érzés lesz fenomenálissá. Épen fenomenális élménytartalmunk értékének nagysága határozza meg a jóérzés ama fenomenális színvonalának magasságát, melyet az előbbi bekezdés végén említettem. A fenomenálisán felülkerekedett ellentétes élményhez tartozó fenomenális jóérzésnek színvonala megfelel a reális élmény értékének, mert a győzedelmes fenomenális észrevétel-élmény annyi, mint a reális élmény; az is az illető ténynek reális, fizikai meglétét jelenti, mert hisz a reális ellentétes élmény legyőzött volta egyértékű annak nemlétével. A fenomenálisán győzedelmes várást kísérő fenomenális jóérzés

*) A legyőzött ellentétes meggyőződés nem lehet tisztán negatív, pozitív tartalmának is kell lennie, mert különben az érték határozatlan marad; az a meggyőződés, hogy valaki nem herceg vagy nem tehetség, értékesebb mint az ellentétes meggyőződés, abban az esetben, ha az illető tudja, hogy ő király vagy lángész.

foka párhuzamos avval a jóérzéssel, amely a győzedelmes élményt kíséri.)*

A reális élmény értéke változhatik; változtatják a környezetben (élményeink fenomenális és aktuális voltának objektív, külső föltételeiben) végbemenő változások és a magunk változásai (pl. szép időben nincs értéke az esernyőnek, vagy hosszú testi pihenés után, mikor mozgásra vágyunk, kevés értéke van a jó könyvnek). De maradhat reális élményeink értéke állandó is (pl. az egészség értéke). Ha az utóbbi eset áll fenn, akkor az érték, a jóérzés foka, illetőleg az értékesebb élmény utáni vágy sohasem válik aktuálissá. Ha azonban az előbbi eset áll fenn, ha egy reális élményünk értéke változik, akkor az értékesebb élménynek győzedelmessége esetében annak akkori értéke aktuálissá válik, fokozottabb aktuális jóérzés lép föl, amely utóbb ismét fenomenálissá válik; ha ellenben a kisebb értékű élmény győzedelmes, az esetben ennek mostani, kisebb értéke válik aktuálissá, kisebb jóérzés áll elő, és az értékesebb élmény kívánása is aktuálissá válik. Azonban mind a jóérzés, mind a kívánság idővel ismét visszasülyed a fenomenalitásba, ha a kívánság nem teljesül.

A kívánság teljeseését kísérő aktuális jóérzés nagysága másodszor attól függ, vajjon a kevésbé értékes élmény előbb egészben vagy részben volt-e győzedelmes, és ha részben, attól, mily mértékben (vagyis attól, vajjon biztosnak vagy csupán lehetségesnek gondoltuk-e a kedvezőtlen élményt, és vajjon az utóbbi esetben mekkora volt a valószínűsége).

Harmadik meghatározója a kívánság teljeseését kísérő jóérzés fokának az időtartam, melynek folyamán az új élmény aktualitása és a velejáró jóérzés az illető színvonalakon marad. Ez a körülmény azonban a tapasztalás szerint az előbbi két körülmény függvénye.

A VII. és VIII. fejezetben látni fogjuk, hogy az értékesebb élménynek reális léte maga oly körülmény, mely nem engedi, hogy a kisebb értékű élmény győzedelmeskedjék, ha más körülmények, objektív, külső föltételek vagy a megszokás ezt ki nem kényszerítik. Más szóval: ha csak az érték hatna, akkor a reális, ellentétes élmények közül mindig az értékesebbik győzne; látni fogjuk, hogy a kívánság, a vágy épen annak kifejezése, hogy evvel az értékfölleleti erővel ellentétes kényszerállapot áll fenn. A tapasztalás továbbá azt tanítja, hogy a kívánság teljeseése esetén a jóérzés növekvésével arányosan növekszik a szervezet fizikai munkája is: a mozgékonyág hiányát, a lomhaságot, a hallgatagságot, a vérkeringés lassúságát (a szemnek fénytelen-

*) V. ö. alább 16. szakasz.

ségét), amelyek a reménytelen vágyak állapotának jelei, az ellenkező esti állapotok váltják fel. Az e fokozott munkában felhasználódó energia világosan a kívánságnak, a vágnak rovására keletkezik: annak folytán, hogy a vágy megszűnik, teljesedik, lesz a test élete vígabb. A vágy tehát energia a szó fizikai értelmében vagy ilyenek jele. A vágy teljesedésével járó aktuális jóérzés nagysága tehát egy energiának nagyságát jelenti, mely a szervezetben adott idő alatt átalakul. Mintha a kevésbé értékes élménynek győzelme gátat jelentene az élet ama folyama előtt, amely pusztán az értékviszonyok hatása alatt létrejönne, és mintha e gátlás folytán e olyam feltornyosulna, és a kívánság teljesedése e gát elmozdítását és a feltornyosult folyadék lefolyását jelentené. A fenomenális (nem-aktuális) jóérzés az egyenletes életfolyamnak, az egyenletes energia-átalakulásnak lászik megfelelni.

15. Természetesen kísértésbe jövünk, hogy a kívánság teljesedését kísérő aktuális jóérzésre nézve talált ez eredményt kiterjesszük a jóérzésre általában oly értelemben, hogy: mindenféle jóérzés nagysága attól függ, hogy a szervezetnek mennyi energiája alakul át adott idő alatt, vagyis a szervezeti energia átalakulásának sebességétől. Erre visz az a tény is, hogy a jóérzésnek minden csökkenése azzal a kívánsággal jár, hogy „bár ne volna”, és „bár megszűnnék”, ami előbbi eredményünk szerint visszaszorítást, tornyosulást, a legyőzött erő nyomását jelenti. Ugyanezt a nézetet támogatja az a tény is, hogy az igen nagy szenvedés a halált vagyis mindazoknak az energia-átalakulásoknak megszűnését okozza, melyek összességét az életnek nevezzük. Ugyanerre az eredményre visz az a tény is, hogy a szervezet szembeszökően arra törekszik, hogy a lehető legnagyobb jóérzéssel járó állapotokat tartsa fenn, vagy idézze elő. E nézet helyességére mutatnak továbbá a jóérzés külső testi jelei, a fokozott munka. Végre összhangzásban áll e föltevés az a tény is, hogy bizonyos határig minden tevékenység fokozásával a jóérzés fokozódása jár.

Ellene látszik azonban szólni e föltevésnek az a tény, hogy minden tevékenységre nézve van ilyen felső határ; ezen túl a tevékenység jóérzése csökken; mihelyt e határon túlmegyünk, valami idegen fanyar mellékíz vegyül a jóérzésbe. Ellenkezni látszik fölvetelünkkel az a tény is, hogy a tevékenység időtartamával párhuzamosan ez a határ alászáll, míg végre 0-vá nem fogy, vagyis a nyugalom kellemesebb, mint ama tevékenység legkisebb foka is, és különböző tevékenységek után az alvás nagyobb jóérzéssel jár, mint amilyennel jár bármilyen

tevékenység. Úgy látszik, ellentmond általánosításunknak végül az a tény is, hogy a kellemetlen érzésekkel is gyakran járnak oly testi megnyilatkozások, melyek fokozott fizikai munkát jelentenek.

E tények ellentmondása általánosításunkkal szemben azonban épen csak látszólagos. A szervezetben minden erővel, melyből tevékenység fakad, egy másik erőnek kell párosulnia, mely helyreépítést biztosít, hogy a szervezet megtarthassa azt a stacionárius állapotot, mely jellemzi. Az anyagelhasználás, a disszimiláció erőivel és tevékenységeivel szemben működniök, illetőleg folyjniok kell a pótlás, az asszimiláció erőinek, illetőleg folyamatainak is. Vegyük most fel, hogy ezek az ellentétes működések antagonisztikusan függenek össze úgy, hogy egy tevékenységnek bizonyos határon túl menő gyakorlása a helyreépítő működés terén oly felhalmozódást, potenciált teremt, amelynek nagyobb a munkaértéke, mint az energia-átalakulás fokozódása a másik oldalon, és akkor ama tények nemcsak nem mondanak ellent, hanem egészen megfelelnek a jóérzés fizikai jellegére vonatkozó általánosításunknak. A látszólagos ellentmondás e föltevés mellett onnan ered, hogy az egész energia helyett csak az egyik oldalon működő energiát vettük figyelembe.

Azt a föltevést, hogy az egy bizonyos határon túlmenő elhasználás a pótlást, és viszont az egy bizonyos határon túlmenő pótlás az elhasználást akadályozza, a legkülönbözőbb tények igazolják. így az, hogy a disszimiláció ingerei és a túlfáradás is az alvást akadályozzák, hogy másfelől alvás közben a disszimilálás ingerei kevésbé hatnak, hogy erős munka zavarja az emésztést, a kimerültség elveszi az étvágyat, másrészt pedig az emésztés minden más foglalkozást hátráltat, hogy igen nagy kimerültség mindörökre lehetetlenné teszi a helyreállást, és hogy másrészt a túlságos hosszú nyugalom csökkenti a munkaképességet.

Általánosításunk tehát a legnagyobb valószínűséggel helyes.*)

16. Most egy mind elméletileg, mind gyakorlatilag nagyon fontos, főntebb (450. oldal) csak futólag említett tényt akarok kifejezettebben megállapítani. E helyütt annak teleológiai oldalát kívánom hangsúlyozni.

A helyes cselekvés, céljaink helyes értékelése, nyilvánvalóan fölteszi — amit különben később (VIII. fej.) még közelebbről fogunk vizsgálni, — hogy a jövőre vonatkozó biztosvárásainkhoz oly érték fűződjék, melynek nagysága amaz érték nagyságával párhuzamos, amely az illető várás teljesedéséhez, az illető észrevétel-élményhez fűződik. Tapasztalás szerint a valóság eleget tesz ennek a követelménynek.

*) V. ö. e tekintetben Störriug; *Vorlesungen über Psychopathologie* munkájának 432. oldalát is.

17. Nyilvánvaló, hogy a cselekvés — amint később szintén közelebbről látni fogunk — föl teszi, hogy a várás értéke a varast lehetőségessé tevő föltétel észrevétel-élményére (az arra való ráismerésre) is kiterjedjen, más szavakkal, hogy ennek az észrevétel-élménynek a várással együtt mint egésznek meglegyen ez az értéke.

És az értéknek akkor is ki kell terjednie az egészre, ha ez szövevényesebb, azaz ha valamely észrevétel várást biztosít, mely maga ismét más várást biztosít, mely utóbbi várásnak van önmagában véve közvetlen értéke.

Tapasztalat szerint a valóság ennek a követelménynek is eleget tesz. Meggyőződéseink legnagyobb részének tényleg ilyen közvetett, származékos értéke van.

VII. FEJEZET.

A meggyőzések értékének befolyása győzelmükre

18. Az első négy fejezetben azt mondtam, hogy az élményeknek az ellentétes élményeken aratott győzelmét külső, objektív körülmények és a megszokás okozza. Láttuk a megszokásnak egymagában való hatását abban, hogy egészen vagy részben győzedelmes várások és fenomenális észrevétel-élmények állanak elő a megszokottnak fel nem tűnésében egy esetet találtunk arra, hogy az objektív külső körülmények a szokással szemben nem fejtenek ki ellentétes hatást; amazoknak győzedelmes hatását a szokással szembe» viszont a normális aktuális átélés esetében találtuk; megállapítottuk végre a szokás győzedelmes hatását a külső objektív körülményekkel szemben az illúzió rendellenes eseteiben.

Az előző fejezetben (451. old.) az egymással ellentétes élmények értékkülönbségét is ama körülmények közé soroltam, amelyek az egyiket a másikkal szemben győzelemre segítik, ha nincsenek jelen ellentétes tényezők, amelyek elég erősek, hogy e hatást paralizálják.

Ha ez az állítás helyes, akkor az eddig mondottak helyessége kérdésessé válik. Valóban elismerem, hogy kiegészítésre szorulnak; az élmények győzelmét meghatározó körülmények teljes felsorolásából az egymással ellentétes élmények értékkülönbségét nem szabad kihagynunk.

Mindazonáltal az eddig mondottak nagyjából helyesek, amint-hogy e tárgy szokásos fejtegetései, az ismeret- és tudományelméleti művek, az értéktényezőt rendszerint teljesen figyelmen kívül is hagyják. Csakis — vagy legalább nagyobb mértékben csakis — a pragmatisták, humanisták, a *mental energy*, a *Christian science* ígéinek hirdetői és a történelmi materializmusnak hívei veszik azt tekintetbe, az utóbbiak, amennyiben szerintök meggyőződéseinket „a gazdasági viszonyok” határoz-

zák meg. Ezek az iskolák azonban viszont gyakran innenbecsülik, sőt egészen tagadják is a meggyőzések felülkerekedésében szereplő objektív okok erejét.

Annak, hogy az egymással ellentétes élmények értékkülönbsége nem gyakorol nagyobb hatást (hogy úgy mondjam: nem okoz nagyobb bajt), három oka van.

Első az, hogy ennek a tényezőnek általában csekély az ereje az objektív külső körülményekkel és a szokással szemben. Ez nyilvánvaló. Az ellentétes meggyőződés értéke nem képes megakadályozni, hogy észrevegyem, amint a vonatom elszalad az orrom előtt, sem el nem hitetheti velem, hogy a szép tavasz egész éven át fog tartani. Ha a túlsúly nem volna a legtöbb esetben az objektív meghatározó okok részén, akkor lehetetlen volna a tudomány, egy mindenki számára közös világ alig vagy egyáltalán léteznék, és sohasem cselekednénk, mert az értékes élmény magától megvolna. Talán azt gondolja valaki, hogy az értékkülönbség hatásának — ha egyáltalán tény — legalább a meggyőzések valószínűségének lefokozásában kellene nyilvánulnia, amikor azokat meg nem fordítja; ez azonban bizonyára nem szükséges, az a hatás egyensúlyozva lehet; a folytonosság követelménye már azzal is ki van elégítve, ha a hatás a meggyőzések labilisabb, könnyebben megingatható voltában nyilatkozik; ebben pedig a tapasztalás szerint tényleg meg is nyilatkozik.

Az értéktényezőt másodszor azért hagyhatjuk figyelmen kívül anélkül, hogy sokszor tévednénk, mert az egymással ellentétes élmények igen nagy része alig vagy egyáltalán nem mutat értékkülönbséget. Hogy a magukra hagyott testek a föld felé vagy attól el mozognak-e, hogy a lónak egy vagy több patája van-e stb., az önmagában véve egészen vagy majdnem egészen közömbös ránk nézve.

A harmadik okot abban a tényben kell keresnünk, hogy cselekvőképességünk következtében az értékesebbik meggyőződés igen sok esetben tényleg győzedelmessé válik, amennyiben cselekvéseink úgy változtatják meg az objektív külső körülményeket, hogy az értékesebbik élmény kerekedjék felül. Így az értékkülönbség hatásának nincs többé tere (kimerül, mint a következő fejezetben látni fogjuk, épen a cselekvés létrehozásában), és így igaz marad, hogy meggyőzéseinket az objektív külső körülmények határozzák meg. Ugyané körülmény következtében arra sincs lehetőség (alkalom), hogy az értéktényező a cselekvéseinkkel meg nem változtatható indukcióinkat és észrevételeinket, melyekhez azonban cselekvéseink alkalmazkodnak, megcáfolja. Képzeljük el, hogy valaki a megszabadulás minden reménye és a cselekvés minden lehetősége nélkül bilincsekbe lenne verve:

az ilyen ember bizonyára hajlandó lesz a valóságot önmaga előtt eltagadni és magát kellemes álmódásoknak, sőt illúzióknak és hallucinációknak is átengedni. A primitív kultúrák babonái részben bizonyára a sikeres cselekvési módok hiányából származnak.

Meggyőződéseink főleg akkor hódolnak meg az értéktényezőnek, amikor az említett három ellentétes ok nem működik, amikor az objektív ellentmondó okok kivételesen gyengék, az egymással ellentétes meggyőzések értékkülönbsége nagy, és cselekvés nem lehetséges. Néhány ily esetet megvilágosító például hozok fel.

A legszembeötlőbb a halál utáni életben való hit. Erre vonatkozólag az értékkülönbség a legtöbb emberre nézve a lehető legnagyobb; az objektív ellentmondó okok erejüket veszítik, amennyiben az ember a halál utáni életet megközelíthetetlen helyre és távoli időbe teszi, ahol és amikor az ellen nem őrizhető; vannak tovább e hitnek objektív okai is, pl. azok, melyek a fiziológiai ismeretek tökéletlenségéből származnak, továbbá az alvás, az álomlátás jelenségei stb., amiket az etnológia e hit objektív okaiul megállapított; és végre a halál ellen nem tehetünk semmit. Hogy ez a hit az értéktényező hatásából származik, az nyilvánvaló az oly esetekben, midőn a betegágyon vagy a hozzátartozók halálakor győzi le valakiben az eddig uralkodó ellentétes meggyőződést.

Másik eset, melyben az értékkülönbség igen nagy, a cselekvésképesség nagyon kicsiny, az objektív ellentétes okok nem nagyon világosak, a magunk vagy gyermekeink értelmi és erkölcsi jó tulajdonságaiba vetett hit, mely fen tartja magát oly ellentmondó bizonyítékok mellett is, amelyek alapján másokra vonatkozólag az ellenkező ítéletet hoznók.

Társadalmi bajok, melyeken segíteni nem tudunk, alkalmat adnak arra, hogy „örök természettörvényeket” vagy „etikai törvényeket” koholjunk, melyekből ama bajok kérlelhetlenül és mindenkorra következnek; ebben aztán megnyugszunk.

Az értéktényező azonban nemcsak a varasokra, hanem az észrevételi (érzeti, érzelmi) élményekre is hat. A társadalmi bajokat esetleg kapcsolatos csekély jót gyakran túlozzuk. A vadember úgy érzi, hogy életmódjának bizonytalanságáért kárpótolja annak érdekessége és a hősiesség tudata, és amíg nem képes biztosabb társadalmi állapotot teremteni, addig az ilyet lenézi. Mindazonáltal minden előrehaladott népnek ősei a biztosabb életmódot választották, mihelyt az lehetségessé vált.

Az uralkodó társadalmi osztályok kiváltságaikat erkölcsileg jogosaknak érzik, az elnyomottak éppen ellenkezőképen éreznek e kiváltságokkal szemben.

A jogbölcselet, az etika, a társadalomtudomány legnagyobb része az illető meggyőződések közvetlen értékéből ered, és ez a főoka annak, hogy ezen a területen objektíve helyes vélemények nem képesek elterjedni. A történelmi materializmus említett tanítása nagyrészt helyes.

A szoros értelemben vett érzéki észrevételekhez egészen közel-álló észrevétel-élmények is mutatják az értéktényező hatását. Így pl. az anya gyermekét minden más gyermeknél szebbnek látja, az énektanár fiának énekét hibátlannak találja akkor is, ha az nem egészen tökéletes.

Az értéktényező végül hamis érzéleteket okozhat „az érzéklet” szó legszorosabb értelmében is. Hatása alatt az anya lányának arcszínét rózsásabbnak, szemét ragyogóbbnak látja, mint bárkiét, az asszony vetélytársát kevésbé karcsúnak találja, mint önmagát, és a tudós képtelen a másik tudósnek korszakalkotó mikroszkopikus felfedezését saját észrevételével megerősíteni.

19. Az értéktényezőnek e hatásai bizonyítják, hogy a reális élmény, a „képzet” meggyőződéssé, sőt észrevétellé válik azáltal, hogy legyőzött állapotából kilép, és hogy nem szükséges, hogy objektív külső föltételek okozzák ezt. A mondottak igazolják, hogy a képzet egyrészt, a meggyőződés általában és az észrevétel különösen másrészt, ugyanegy dolognak különböző módosulásai.

Az értéktényező természetesen csak annak számára teremt igazságot, akinek számára ez igazságnak a megfelelő értéke van; külön világot teremt ennek részére, míg másokra legyőzetlenül hatnak az objektív külső körülmények. Másrészt az értéktényező azt a meggyőződést is okozza, hogy nem előítélet az illető meggyőződés forrása.

Mindazonáltal azok a meggyőzéseink, amelyekhez az értéknek az objektív igazságon aratott győzelme folytán jutunk, ingatagabbak, mint azok, amelyeket az objektív körülmények győzelmének köszönünk anélkül, hogy ezeknek az értékkel is meg kellett volna küzdeniök. Egy angol közmondás így szól: „Senkinek sem oly biztos a meggyőződése arról, hogy a mennyországba jut, mint a skótnak, és senki sem szabadkozik annyira az odautazástól, mint a skót.” Azt már említettük, hogy az objektív körülmények keltette igazságokat esetleges értékbeli fogyatékoságuk ingatagabbakká teszi.

Az értékük folytán felülkerekedett meggyőzéseket kísérő jóérzés is gyengébb, mint a hasonló tartalmú és kevésbé ingatag meggyőződésekkel, a kívánság igazi teljesedésével járó jóérzés. A reális érték, a potenciális energia nem alakul át teljesen, az ellentétes erőket ellen-

súlyoznia kell. A jóérzéshez valami fanyar feszültség járul. Egy angol adoma szerint valakinek, aki egész életében az egyház körül szorgoskodott, azt mondták, hogy bizonyosan a mennyországba jut. Erre az illető így válaszolt: „Remélem én is, de ilyen kellemetlen dolgokról ne beszéljünk.” Ezért inkább a cselekvést választjuk, mint az önámítást, ha mind a kettő lehetséges.

VIII. FEJEZET.

A cselekvés mint az élmény megmaradásának, ellentétességének és értékének következménye.

20. Ha oly föltételes ítéletnek vagyunk birtokában, mely szerint egymással ellentétes cselekvésmódok közül csak egynek van meg bizonyos következménye, és ha számunkra e következmény várása értékesebb, mint a többi cselekvésmódok következményeinek várása, akkor az előbbi cselekvést végrehajtjuk.

A cselekvést végrehajtásának észrevétel-élménye és a következmény várása kíséri.

Sem amaz észrevétel-élmény, sem ez a várás nem aktuális minden esetben. Ha pl. a villamoson ülök (ami cselekvés), várva, hogy egy számomra értékes célhoz jutok el, akkor nem észlelem folytonosan, hogy ülök, sem az illető várás nem aktuális folytonosan; ellenkezőleg: lehet, hogy az egész úton más dolgokra gondolok.

Az az észrevétel, hogy egy bizonyos módon cselekszem, és az a várás, hogy egy bizonyos eredmény fog bekövetkezni, azonban legalább fenomenálisán a cselekvés egész tartama alatt jelen van. Mert ha ellenkezően cselekedném (ha az előbbi példában fölkelnék és leszállani készülnék a kocsiról), az feltűnnék nekem, ezt mint a helyes cselekvéssel (jelen esetben az ottmaradással) ellentétes cselekvést aktuálisan észrevenném, és a céloommal ellentétes következményt, célom el nem érését aktuálisan várnám. Ez azonban más szavakkal azt mondja, hogy az az észrevétel-élmény és az a várás fenomenálisán jelen van, különben ezek az aktuális eszméleti állapotok nem állhatnának elő. Ezekkel kisebb jóérzés is járna, mint az, mely a helyes cselekvés fenomenális észrevételét és az értékesebb következménynek ezzel kapcsolatos fenomenális varását kíséri. Világos, hogy mindez a cselekvésnek föltétele. Ha nem volna biztosítva, hogy az ellentétes cselekvést mint ilyet észreveszem és azzal az ellentétes várást is táplálom, és ha ezekkel az eszméleti állapotokkal” nem járna kisebb jóérzés, akkor a helyes cselekvés nem lenne biztosítva. A cselekvés észrevétele és az ezzel kapcsolatos várás aktuális szokatlan cselekvések esetén, csak fenomenális megszokottak alkalmával,

és pedig nemcsak a cselekvés változatlan folytatása alatt, mint a fentebb példában, hanem a kezdetén is.*)

Olvasóim közül némelyek talán hajlandók lesznek a cselekvésnek s az őt kísérő észrevételnek viszonyát úgy felfogni, hogy a cselekvés valami ismeretlen fizikai ok következtében jön létre, és hogy azután épen úgy vesszük észre, mint bármely más történést, amely nem bennünk vagy rajtunk megy végbe. Más szóval, mintha előbb megvolna az észrevétel lehetősége, és azután ezt a lehetőséget megvalósítanék.

Ám egészen világosan érezzük, hogy a dolog nem így áll, hogy az észrevétel a cselekvéssel egyidejű. Érezzük, hogy ily észrevétel lehetősége nem lehet meg anélkül, hogy tényleg ne lenne észrevételünk, anélkül hogy ne vennénk részt a dologban, anélkül, hogy biztosítva lennénk arról, hogy egy ellentétes lehetőség okvetlenül feltűnnék nekünk; hiszen a cselekvés épen a dologban való ez a résztvétel. Érezzük, hogy (amint már mondtunk) ez a cselekvés föltétele. A külső, testi cselekvés esetében ez legalább a cselekvés időben első részére, a belső tevékenységre nézve igaz. A külső, testi cselekvések esetében a cselekvés második, külső felét valami bénulás vagy más váratlan akadály megghiúsíthatja ugyan — ezekben az esetekben ezt utólag észrevesszük és kijavítjuk azt az észrevételünket, hogy cselekszünk — de ezt mindig az illető külső cselekvésre célzó belső tevékenység észrevétele előzte meg.

Kísérletileg is bebizonyíthatjuk, hogy amaz észrevétel a cselekvésnek szükséges föltétele, tehát lehetetlen, hogy csupán kövesse, továbbá hogy elégséges föltétele is, ha bénulás vagy más akadály közbe nem lép. Ha a lehető legerősebben felidézzük magunkban azt a meggyőződést, hogy valamely cselekvésre képes testrészünk mozog, pl. hogy a mutatóujjunk meggörbül, akkor az el is végzi az illető mozgást (ujjunk meggörbül**). Ha a lehető legerősebben felidézzük magunkban azt a meggyőződést, hogy egy cselekvésre képes test-

*) Azt az eszméleti állapotot, mely a cselekvést kíséri, gyakran hibásan másképp írják le, mint ahogy a fenti szövegben tettük. Ily hibás előadás pl. az, mely szerint a cselekvés észrevételének és az eredmény varasának a cselekvés egész folyamán, vagy legalább kezdetén aktuálisan kellene jelen lennie, valamint eszméletünkben kellene lennie annak is, hogy ellenkező cselekvés esetében a következmény nem állna be. Hasonlóképpen helytelen az az előadás, mely szerint a cselekvés előtt a föltételes ítéletnek kellene aktuálissá válnia, valamint az is, mely szerint az egymással ellentétes következmények értékét az egész cselekvés folyamán vagy legalább a kezdetén aktuálisan összehasonlíthatnók. Úgyancsak tévedés az a tan is, hogy a cselekvést mindenkor (aktuális) akarás előzi meg. Akarás csak akkor lehetséges, mikor a cselekvés még nem lehetséges, pl. mikor még nincs itt az ideje, vagy mikor még akadályai vannak; abban a pillanatban, mikor a cselekvés lehetségessé válik, meg is történik minden előzetes (eszméletbeli) akarás nélkül. Persze az értéktényező azonnali hatását a cselekvésre lehetne reális akarásnak nevezni.

***) V. ö. James, *The Principles of Psychology*, Vol. II. 1. p. 527.

részünk nem mozdul, és ha ugyanakkor meg akarjuk mozdítani, akaratunk kudarcot vall. Ha valamely cselekvésre képtelen szervünket (pl. a fülünket) akarjuk megmozdítani, ez észrevehetőleg úgy történik, hogy ugyanakkor észlelni igyekszünk ama testrész megmozdulását,*)

A cselekvés észrevétele és a cselekvés tehát a következő módon függenek össze. Ez az észrevétel azért győzedelmeskedik az ellentétes észrevételen, mert nagyobb az értéke, mint ezé; csupán élmények, meggyőződések küzdelme forog fenn, épúgy, mint az előbbi fejezet eseteiben. E győzelem következtében a belső cselekvés maga már meg is van, mindenki számára megvan, a legobjektívabb értelemben megvan. Mert cselekvéseinknek nincsenek oly külső, objektív föltételei, melyek a nekik megfelelő élményeknek ellentéteiken aratott győzelmét előidéznek, és azoknál, akikre nézve annak a cselekvésnek nincs az ellentéténél nagyobb értéke, az ellentétes cselekvés jelenlétét megállapítják. Ennek az élménynek, a cselekvésnek, egyetlen meghatározó körülménye a cselekvőre nézve fennálló értékkülönbség; amit ezen körülmény következtében átél, az a szónak minden értelmében valóság. Az értékkülönbség a cselekvésekben ugyanazt a szerepet viszi, mint a sugárzás vagy hanghullám a fény és hang esetében. A helyes cselekvést kísérő és a helytelen cselekvést kísérő jóérzésnek a különbsége az egyetlen körülmény, mely az élményt meghatározza**) Ezért a cselekvési élmények körében a győzelem mindig a nagyobb érték részére dől el, nem úgy, mint a többi élmények eseteiben, melyeknek győzelme más körülményektől is függ. Csupán a megszokás fordítja meg néha az értéktényező eredményét, de csak ritkán. Ez a ritkaság valószínűleg ugyanazon körülményből foly, amelynek következtében a külső objektív körülmények is normálisan győznek a megszokáson. Az értékkülönbséget ezekkel a külső objektív körülményekkel kell egy sorba helyezni.

A mondottakat világosabbá tehetjük avval, ha fizikai oldaláról tekintjük a dolgot. Ha valaki szeretteinek egyikét elveszíti, és nagy fáj-

*) A mozgás pusztá képzete is gyakran előidézi a mozgást. Ez nem mond ellent fent kifejtett felfogásunknak, mely szerint a cselekvés átélése okozza a cselekvést, illetőleg — mint azonnal látni fogjuk — az maga a cselekvés. Mert hisz a képzetet az élmény, csakhogy paralizálja. E paralizálás kisebb-nagyobb mértékben lehet teljes, a képzetet többé-kevésbé kimenekül a paralizáltságból és részben hallucinációvá válik (v. ö. fentebb III. fejezet vége). A cselekvésnél — mint mindjárt látni fogjuk — nincs ilyen hallucináció, hanem csakis valóság. Hogy a mozgás képzete mozgást okozzon, ahhoz az szükséges, hogy a képzetnek lehető legteljesebben átengedjük magunkat; ez azonban képzetet helyett győzedelmes élményt jelent. Ugyanez áll abban az ismeretes esetben is, amikor más valakit látunk mozogni, és egészen a mozgónak állapotába gondosuk magunkat.

*) Minthogy a jóérzés munkát jelent (a szó fizikai értelmében), a cselekvés a virtuális munkák törvényét utánozza.

dalma következtében a legteljesebben meg van győződve arról, hogy az elköltözött az égből él, akkor — a pszichofizikai parallelizmust téve föl — agyvelejének állapota ugyanolyan, mintha az elhaltat az égből tényleg látta volna, és ez az élmény hagyta volna hátra a kérdéses meggyőződést. Az agyvelőnek ez az állapota ugyanolyan további hatásokat okoz az illető testében, mint amilyeneket okozna a látásból származott meggyőződés. A két eset különbsége abban áll, hogy — nem véve igaznak a mennyei életet — a tényleges esetben nincsenek meg azok a külső energiák, melyek további külső hatásokat okoznak és az illető élményt mindenki számára megteremtik. Mikor az anya gyermekét szeretetből rózsásabbnak látja, mint az idegent, az az agyvelőbeli állapot, mely a rózsás szín látásának megfelel, valósággal megvan, benne és ugyanazokat a további testi hatásokat is okozza, amelyek előállnának akkor, ha a rózsás szín látása nem szeretetből fakadna. Csupán a megfelelő külső energia hiányzik. Épen így: ha átélem azt, hogy cselekszem, vagyis hogy abban a belső állapotban vagyok, mely már máskor is jelen volt, amikor t. i. a mozgást, illetve a belső tevékenységet céltalanul, impulzíve véghezvittem, akkor valóban ugyanabban a fizikai állapotban vagyok, mint voltam akkor, és ez külső mozgáshoz vezet, ha nincsenek jelen akadályok.*) Hogy az, amit átélek, valóság, abban elvégre nincs semmi különös, csodálatos, kivételes. A cselekvés esetében csak abban van a kivételesség, hogy a valóságnak az a föltétele, hogy egy bizonyos egyénnek bizonyos élménye győzedelmessé váljék, holott máskor megfordítva a valóság határozza meg az élmény győzelmét. Megmagyarázza azonban e körülményt az a tény, hogy az ez esetben győzedelmes energia átalakulása, a negatív munka, a jóérzés az illető élménynek ellentétén aratott győzelméhez fűződik, mert ehhez a győzelemhez fűződik a következmény varasának az ellentétes varason aratott győzelmé. Ha a föld eszmélő, cselekvő, a meggyőződésével járó jóérzés szerint működő lény volna, akkor neki is észre kellene vennie, hogy vonz, amikor a földi testeket magához vonzza. Egészen természetes dolog különben, hogy cselekvésem a reámbatás fordítottja.

Így tehát a cselekvés abból az ismerettani irodalomban rendszerint teljesen elhanyagolt tényből ered, hogy a meggyőzések értéke határozó azok győzelmére. Az objektíve helyes észrevétel, hogy bizonyos cselekvéssel bizonyos következmény jár, azért áll be, mert az értéktényezőnek kevés hatalma van az objektív külső körülményekkel

*) Tapasztalás szerint előfordul, de ritkán, hogy azt hiszem, hogy egy bizonyos cselekvést viszek végbe, és nem cselekszem egészen úgy, hanem csak hasonlóan. Ennek magyarázata a hamis ráismerés (lásd fentebb 348. old.).

szemben; e tapasztalatok alapján, azonban azután az értéktényező idézi elő a cselekvést, mert a cselekvés esetében nem állnak neki ellen külső, objektív föltételek.

Ép úgy, mint az előbbi fejezet végén tárgyalt önámítások, a cselekvés is egyik esete annak a ténynek, hogy a reális élmény, „a képzet” észrevétellé válik azáltal, hogy a paralizáltságból kilép. Így a cselekvés is bizonyítja, hogy a „képzet” és az észrevétel lényegökben egy és ugyanaz a dolog. Sőt ebben az esetben a „képzet” fizikai ténnyé válik. Fizikai tényeket élmények győzelmében állapítunk meg, és így a cselekvés esetében is. Ebben az esetben e győzelmet saját energiánk okozza, a többi esetben külső energia. Szükségképen meg kell lennie az előbbi esetnek is, hogy az élő lények környezetüknek ellentmondhassanak, azon változtathassanak.

A cselekvés az élmény megmaradásán és ellentétességén alapszik, mert forrása a föltételes ítélet. Ha kihagyjuk a lélektanból az élmény megmaradását és ellentétességét, akkor a cselekvést nem tudjuk leírni, mert sem a „képzetnek” valósággá változását, sem a választást nem írhatjuk le. A cselekvés e lényeges elemei ugyanis az élmény megmaradásán és ellentétességén alapulnak. Ha észrevételeink és indukcióink nem utalnának ellentétre; ha észrevételeink és képzeleteink egyoldalú, holt, energiátlan és nem kölcsönösen egymáson győzedelmeskedő valóságok volnának; ha az indukció csupán a hasonlók összefoglalása volna anélkül, hogy azokat másokkal ellentétbe helyezné (ha az az indukció, hogy a kenyér csillapítja az éhséget, nem annak ellentétéként szerepelne, hogy nem minden jár ugyanily eredménnyel): akkor észrevételeinknek, képzeleteinknek és indukcióinknak cselekedeteinkben nem vehetnők hasznát. A noetikus ellentét vívó-állásba való helyezkedés a gyakorlati választás küzdelme előtt.

IX. FEJEZET.

Fizikális fogalmazás.

21. Lehet, hogy valaki azért nem fogja helyeselni a cselekvés fenti leírását, mert az „a pszihikait összekeveri a fizikaival”. Ámde azt hiszem: kimutattam, hogy a pszihikai egyszerűsmind fizikai is; hogy élmények vagy meggyőződések hatásokat gyakorolnak, másokat paralizálnak; hogy energia fűződik hozzájuk; hogy a reális élmény értéke erő és az értékesebb élmények győzelmével járó jóérzés energia-átalakulás. Mindazonáltal megkísértem kimutatni, hogy a fenti leírásból a pszihikait, az eszméletet ki lehet küszöbölni, és amaz leírását tisztán fizikális nyelvre le lehet fordítani. E fordításban is: értelmesen cselekvő lényeknek mindenekelőtt arra van szükségük, hogy, bár a környezet energiái bennök váltó-

zásokat képesek okozni, a másik oldalon mozgások álljanak rendelkezésre, amelyek az ő energiájuknak vannak alávetve; ennek az energiának ebbéli hatását a környezet energiáinak nem szabad kompenzálniok. A fogságnak, amelybe az illető lény zárva van, egyik fala gyöngye kell hogy legyen. Az ilyen lényt oly folyóhoz hasonlíthatjuk, melynek áramlása a legtöbb vonalon enyhe, úgy, hogy ezeken az áramnak egy gát, pl. egy nehéz deszkafal, ellentállna, ha egyetlen vonalon nem lenne az áramlás oly erős, hogy a falat folytonosan továbbtolja.

Annak a fizikai rendszernek, melyet értelmes lénynek nevezünk, egymással ellentétes mozgások fölött kell rendelkeznie. Bár ezeket saját energiája okozza, és ennek az energiának e hatása tekintetében folytonosan túlsúlyban kell lennie a külső energiákkal szemben, mindazonáltal ama saját energiának átalakulásait a külső körülményeknek oly értelemben kell meghatározniok, hogy különböző körülmények között különböző mozgások álljanak be; mintegy a külső körülményeknek kell megadniok a mozgás irányát. Ama rendszernek tehát bizonyos belső állományokkal, készletekkel kell rendelkeznie, melyeknek tevékenységei bizonyos külső körülményeknek megfelelően következnek be, tehát ellenkező körülmények közt nem következnek be. Fizikális nyelvre fordítva azt, amit a lélektanban tapasztalásnak nevezünk, azt kell mondanunk, hogy ama belső készleteket maguknak a külső körülményeknek kell elraktározniok a rendszerben; a külső körülményeknek tehát energiákat, vagy irányító állapotokat kell hátrahagyniuk, melyek ama külső körülmények ismétlésekor tevékenységbe mennek át, míg az ellenkező körülmények megbénítják, kompenzálják őket. E készletek fizikális követelése megfelel az élmények megmaradásának, külső körülményektől való legyőzetésüknek, a „képzetek”-nek és a ráismerésnek.

Mínthogy azonban ama rendszernek a külső körülményeket meg is kell előznie, mínthogy továbbá a külső körülmények ismétlődéseinek nem szabad minden alkalommal ugyanazokat a mozgásokat okozniok, hanem különböző más körülményekkel párosultan különbözőket, és mínthogy a mozgást ama körülményekkel kapcsolatos várások döntik el: ezért ama belső irányító energiáknak vagy készleteknek a külső körülményeknek megfelelően kell egymáshoz fűződnieok (asszociálódniok) és ezeket úgy utánozniok, hogy ily belső készleteknek maguk képesek legyenek más ily belső készleteket tevékenységre bírni, amelyet azonban csak az vált ki végérvényesen, hogy amaz előbbi megindító belső készleteket az ellentétes külső körülmények hiánya működésbe hozza. Egyrészt tehát belső kompenzálásnak, másrészt belső, közvetett megindításnak kell meglennie. Amazt maguknak az irányító készleteknek ellentétessége adja meg; azonban szükséges, hogy e kompenzációt

bizonyos belső készültek (t. i. a föltételeknek megfelelők) felfüggeszthessék, egészen azonban csak akkor, ha eme készültek tevékenysége az ellentmondó külső körülmények hiánya folytán föllép. Ez megfelel varasainknak és föltételes ítéleteinknek.

A korábbi (nem értelmi okokból származó: reflex, ösztönszerű és indulati) mozgásoknak és belső tevékenységeknek is ilyen belső készülteket kell hátrahagyni ok, melyek másokat tevékenységre bírhatnak; ez ama feltételes ítéleteinknek felel meg, melyek cselekvéseink következményeit állapítják meg. Avégből, hogy a mozgások hatása arra irányuljon, hogy a rendszerben saját energiáinak lehető legnagyobb tevékenysége menjen végbe, mozgásoknak akkor kell ellentéteikkel szemben túlsúlyban lenniök, amikor az a hatásuk, hogy velök nagyobb energia átalakulása jár, mint az ellentétes mozgásokkal. Ezt az biztosítja, ha a mozgásokat okozó energia-átalakulás olyan a mozgáskészlettel kapcsolatos (asszociált) készültekhez fűződik, amelyek a külsőket utánozó belső kapcsolatokban a kedvező külső hatásokat utánozzák. Ez megfelel annak a körülménynek, hogy a várások ép úgy jóérzéssel járnak, mint a megfelelő észrevétel-élmények. A mozgáskészlet tevékenysége tehát közvetlenül nem a külső körülményektől, hanem a belső energiától függ, közvetve azonban az előbbiektől, mert csak bizonyos külső körülmények között (de a belső összefüggések közreműködése mellett) jelent bizonyos cselekvés munkát (van érték-többlet).

E fizikális fogalmazással még jobban, mint ahogy már eddig is kiderült, meg akartam világítani, miszerint az a tény, hogy a cselekvést az észrevétel határozza meg, nem azt jelenti, hogy a cselekvést valami nem-fizikai körülmény határozza meg. Mert az, hogy ily fizikai fogalmazás is lehetséges, az eddigi fejtegetéseknél még világosabban mutatja, hogy a pszihikus élmények energiák, vagy energiákat irányító, azokat tevékenységükben módosító tények. E fizikális fogalmazásnak egyébként még az a haszna is van, hogy túlságosan egyszerű pszihofiziológiai elméletekkel szemben kimutatja, mily bonyolultnak kell lennie az értelmes cselekvés egy fölveendő fizikai megfelelőjének. Egyéb értéket azonban e fogalmazásnak egyáltalán nem tulajdonítok, mert hiszen nem ismerünk oly fizikai folyamatot, mely a föntebbi követelményeknek eleget tenne.*)

*) Nem találok azonban semmi okot arra, hogy elhallgassam azt a nagy hasonlatosságot, melyet a pszihikus élmény és az elektromos influenza között látok. Az elektromos test is (mely az élmény objektív külső tételeinek felel meg) paralizálja az influált testben (mely az eszmélettel bíró lénynek felel meg) a vele ellenkező elektromosságot és ezzel szabaddá és tevékenyé teszi a vele egyértelmű elektromosságot.

X. FEJEZET.

Az élmények egy sora.

22. Az élményeknek minden vagy legalább is a legtöbb tartományában van egy élmény, mely a tartomány minden többi élményének ellentéte, amennyiben a semmi átélésének jellegével bír, míg a többi mind valamai-nek átélése. A csend, a sötétség, az üresség (a tapinthatónak vagy ellentállónak hiánya) a szagtalanság, az íztelenség ilyen élmény.*)

Ezek az élmények nyugalmat, pihenést, helyreállást jelentenek, elősegítik az alvást; míg ellenben a többi élmények tevékenységek, kimerítenek és zavarják az álmot. Közelfekvő gondolat, hogy az élmények előbbi faját az asszimilálás, utóbbi faját pedig a disszimilálás élményeinek tekintsük.

Az élmények különböző tartományaiban a valami átélései a valami különböző fokainak, a semmitől különböző mértékben távol állóknak éreztetik magukat. Az ellenálló, az íz, a szag, a hang, a fény: ez oly sor, amelyben minden következő tag kevésbé valami és nagyobb mértékben semmi, mint az előtte való.

De egy és ugyanazon élménytartományba tartozó különböző valami-élmények között is van ilyen különbség. Így pl. az erős hang vagy erős szag nagyobb mértékben valami, mint a gyenge. De a magasabb hang is fokozottabban valami, mint a mélyebb. (Általában úgy látszik, mintha a valamiség mértéke két tényezőtől függne: a tömegességtől és a sebességtől.**)

A görbe vonalban több van a valami-ből, mint az egyenesben, a görbe felületben több, mint a síkban.

Mindez, úgy látszik, arra mutat, hogy valamennyi élmény a test asszimiláló és disszimiláló tevékenységének nyilvánulása, és hogy az élmények közötti valamennyi ellentét ezen egyetlen ellentétnek megnyilatkozása.

Hogy ez igaz-e, annak eldöntésére nem vállalkozom; csak az élmények említett szubjektív, eszméletbeli jellemvonásaira óhajtottam itt rámutatni.

FÜGGELÉK.

Az élmény megmaradása és ellentétesége mint a pszichikai tárgyról való fogalmunk alapja.

Van a lélektannak egy fogalma, amelyet nem használnak oly általánosan, mint az észrevétel, a képzet, az érzélem, az akarás fogalmát, de amely újabb időben mindinkább érvényesül. Értem a pszichikai tárgy fogalmát. Evvel a szóval azt a valamit szokás megjelölni, mely egy észrevétel-élményben, egy varasban, egy képzetben, egy törekvésben

*) A hőérzékre vonatkozólag kérdéses, hogy a közömbös, normális hőfoknak, vagy a hidegnek átélése tartozik-e ide. Én az utóbbit tartom valószínűbbnek.

**) Talán a hideg- és melegézés között is állapítható meg ilyen különbség.

(akarásban) egy jóérzésben mint ugyanaz léphet fel, mint mindé folyamatoknak épen tárgya, alkalma, Véleményem szerint e fogalom azért olyan kevésbé népszerű, mert a tárgy, bár teljesen függetlenné válhat az észrevétel-élménytől, először szükségképen mégis ebben jelentkezik. Ebből folyólag úgy látszik, hogy ily külön tárgyfogalommal vétünk az ellen a követelmény ellen, hogy a fogalmakkal takarékoskodni kell. Továbbá, ha úgy vezetjük be a tárgy fogalmát, hogy az észrevétel-élménnyel csak úgy (nem törzsökösebben) függ össze mint más eszméleti állapotokkal, akkor elmosódik az a tagadhatatlanul jelentős tény, hogy a tárgy az észrevétel-élményből származik, és hogy minden más megjelenésmódja: képzete, megkívánása, jóérzése is az észrevételből fakad.

A tárgy fogalma azonban teljesen igazolt, nagyon értékes, sőt nélkülözhetetlen a lélektanban. A vele szemben mutatkozó idegenkedést nézetem szerint annak megállapításával kell megszüntetni, hogy valamely tárgy minden megjelenési formájában, vagy sorsában mindig ugyanaz az élmény van jelen, csupán egészen vagy részben tagadott, paralizált, feltörekvő állapotban, továbbá mint munkát végezve. A tárgynak megmaradását így az élmény megmaradására vezetjük vissza. Es ebben magyarázatát leli az a tény is, hogy a tárgyat mindig a lét (vagy a nemlét) attribútuma is megilleti.

A pszichikai tárgynak, egy különös tárgyi tartalomnak, keletkezése mindenkor kétoldalú esemény; mindig két tárgy támad *egy* szerre két ellentétes élmény egymás ellen való hatásából: ez és nem ez, mely utóbbi megint más pozitívum lehet. A tárgy mindig rendszerbe tartozik. Az élmény reális tárgya különböző eszméleti tárgyakra válik szét, ha különböző reális tárgyak élményei hatnak az élménnyel szemben. Ugyanaz az egy hang erős hang- a gyöngébbel, magas hang az alacsonnyal szemben. Így tehát a pszichikai tárgy keletkezése és tartalma az élmény megmaradásán és ellentétességén alapszik.

Pikler Gyula.

